

ชีวิตและความหวังของผู้ต้องขังหญิงต่างชาติ ในเรือนจำไทย

กุลภา วจนสาระ*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เสนอภาพชีวิตและความหวังของผู้ต้องขังต่างชาติในเรือนจำไทย ซึ่งมีจำนวน 14,071 คน เป็นชาย 11,164 คน และหญิง 2,907 คน ร้อยละ 76 มาจากสามประเทศเพื่อนบ้าน คือ ลาว เมียนมา และกัมพูชา ในเรือนจำไทย แม้ผู้ต้องขังทุกคนต้องอยู่ภายใต้ระเบียบวินัยเรือนจำเข้มงวดอย่างเสมอภาคกันทุกสัญชาติ คือต้องอยู่ในเรือนนอนวันละ 14 ชั่วโมง แต่การใช้ชีวิตในเรือนจำของผู้ต้องขังต่างชาติแต่ละวันเป็นไปอย่างยากลำบาก ทั้งอากาศสภาพแวดล้อมที่ไม่คุ้นเคย อาหารการกินที่ไม่คุ้นรสชาติ ภาษาที่ไม่คุ้นหู รวมถึงขาดสิทธิในการรักษาพยาบาล ที่สำคัญคือถูกตัดขาดจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่เคยมี และเมื่อนักโทษต่างชาติเหล่านี้จะฝันในสิ่งเดียวกันคือการกลับไปรับโทษที่ประเทศบ้านเกิด ทว่า ผู้ต้องขังจากประเทศเพื่อนบ้านมีความหวังริบหรี่มากในการเอนตัวกลับบ้าน และยากเกินจะเป็นจริงได้ เนื่องจากขั้นตอนที่ยุ่งยากซับซ้อน และหลายประเทศไม่มีสนธิสัญญาการเอนตัวนักโทษระหว่างกัน

คำสำคัญ: ผู้ต้องขังต่างชาติ นักโทษต่างชาติ การเอนตัวนักโทษระหว่างประเทศ

* นักปฏิบัติกรวิจัย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

Life and Hope of Foreign Female Inmates in Thai Prisons

Kulapa Vajanasara*

Abstract

This paper aims to reveal life and hope of foreign inmates in Thai prisons. As of December 2015, the total number of foreign inmates were 14,071 (11,164 men and 2,907 women), 76 percent from Lao PDR, Myanmar and Cambodia. In Thai Jails, all inmates, regardless of their nationalities, are compelled to strictly follow the prison's daily schedule. Within a given 24 hours, they are locked up in their cells for 14 hours and 10 hours outside. Under unfamiliar surroundings, foreign inmates are deprived of their vitality and ability to fulfill their duties and needs due to language problem, unfamiliar food, and also free access to health care services. More importantly, the majority of them have been cut off from their social networks. The only hope these foreign inmates from neighboring countries have is to be sent home. Due to difficulty of transfer procedure and lack of bilateral treaty to transfer prisoners between Thailand and some countries, the only hope of those foreign inmates hardly be true.

Keywords: Foreign inmates, Thai prisons, the treaty to transfer prisoners

* Researcher, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

บทนำ

เมื่อโลกพัฒนาก้าวหน้าจนถึงยุคที่การเดินทางไกลระหว่างกันสามารถทำได้โดยง่าย คนในภูมิภาคต่างๆ ของโลกติดต่อข้ามไปมาหากันได้เร็วขึ้น ด้วยจำนวนมากขึ้น มีเหตุผลและทางเลือกในการเดินทางมากขึ้น คนจำนวนหนึ่งจึงมีโอกาสที่จะไปกระทำความผิดและต้องโทษอยู่ในอีกประเทศหนึ่งได้มากขึ้นเช่นกัน แต่การไปใช้ชีวิตต้องโทษอยู่ต่างแดนนั้น เป็นจุดเปลี่ยนยิ่งใหญ่ของชีวิตที่ไม่มีใครสามารถคาดคิดไว้ได้ล่วงหน้า ที่สำคัญคือ จากที่เคยมีหรือเคยเป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือชุมชนที่จากมา กลายเป็นคนชายขอบ ที่ต้องโทษอย่างไร้ที่ทางไร้ตัวตนอยู่ในสังคมใหม่

ศูนย์การศึกษาเรือนจำระหว่างประเทศ (International Centre for Prison Studies-ICPS) ได้ศึกษาและสรุปภาพรวมของการต้องโทษในเรือนจำทั่วโลกพบว่า ในจำนวนประชากรโลกราว 7.1 พันล้านคนเมื่อต้น พ.ศ. 2556 นั้น มีประชากรทั้งชายและหญิงถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำทั่วโลก 10.2 ล้านคน ประเทศสหรัฐอเมริกามีอัตราเฉลี่ยผู้ต้องขังมากที่สุด คือ 716 คน ต่อประชากรแสนคน ขณะที่ประเทศไทยมีอัตราเฉลี่ยผู้ต้องขังมากที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ 398 คนต่อประชากรแสนคน รองลงมาคือสิงคโปร์ (230) และเวียดนาม (145) (Walmsley, 2013) ICPS ยังประมาณการว่ามีผู้ต้องขังหญิงถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำทั่วโลกกว่า 700,000 คน โดย 5 อันดับแรกของประเทศที่มีจำนวนผู้ต้องขังหญิงสูงที่สุดในโลกนั้น ได้แก่ สหรัฐอเมริกา จำนวน 205,400 คน รองลงมาคือ จีน (มากกว่า 103,766 คน) รัสเซีย (53,304 คน) ไทย (44,940 คน)¹ และบราซิล (37,380 คน) โดยประเทศไทยมีอัตราผู้ต้องขังหญิงต่อจำนวนประชากรแสนคนสูงที่สุดในโลก (กฤตยา และกุลภา, 2558)

สถิติตัวเลขผู้ต้องขังข้างต้นนี้สะท้อนปรากฏการณ์ที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง นั่นคือ ขณะที่อัตราการเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังทั้งหญิงและชายทั่วโลกในรอบ 15 ปีนี้สูงประมาณร้อยละ 18 แต่อัตราการเพิ่มขึ้นของผู้ต้องขังหญิงทั่วโลกในรอบ 15 ปีกลับสูงถึงร้อยละ 50 (Walmsley, 2015)

การเป็นผู้ต้องโทษนั้นมักถูกจัดอย่างเหมารวมว่าเป็นคนไม่ดี เรียกว่าเป็นหนึ่งใน “คนชายขอบ” อันหมายถึงกลุ่มคนที่เคลื่อนย้ายจากภูมิลำเนาดั้งเดิม ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมก็ตาม พวกเขาเหล่านี้ต้องเผชิญกับการแก่งแย่งแข่งขัน เพื่อเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ถูกกีดกันและเอารัดเอาเปรียบจากคนกลุ่มใหญ่ซึ่งอยู่อาศัยในดินแดน หรือเขตภูมิศาสตร์นั้นมาก่อน (สุริยา และพัฒนา, 2542) นอกจากนี้ยังขาดทั้งอำนาจและการต่อรอง ขาดการศึกษา ขาดเครื่องมือที่เข้าถึงอำนาจ และถูกกีดกันออกจากระบบจัดสรรทรัพยากร อำนาจและความมั่งคั่งในสังคม (Seymour-smith, 1986, อ้างใน สุริยา และพัฒนา, 2542) เพียงลำพังผู้ต้องขังก็ถือว่าเป็นคนชายขอบของสังคมอยู่แล้ว ยิ่งเป็นผู้ต้องโทษต่างแดนก็ยิ่งกลายเป็นคนที่สังคมไม่รับรู้สนใจ ถูกทำให้ไม่มีความสำคัญและมีชีวิตอยู่ตามชายแดนหรือริมขอบของพื้นที่ในสังคม และบ่อยครั้งที่ไม่อยู่ในข่ายที่จะได้รับสิทธิพื้นฐานและเข้าถึงความเป็นธรรมที่รัฐจัดสรรให้

บทความนี้ตั้งใจนำเสนอภาพรวมของสถานการณ์ชีวิตผู้ต้องขังหญิงต่างชาติ ในฐานะที่เป็นยิ่งกว่าประชากรชายขอบของเรือนจำ/ทัณฑสถานทั่วประเทศ โดยจะกล่าวถึงการใช้ชีวิตในเรือนจำ สิทธิประโยชน์และข้อจำกัดต่างๆ ของการพัฒนาศักยภาพ รวมถึงโอกาสและความหวังสูงสุดที่จะได้รับโอนตัวไปรับโทษในประเทศบ้านเกิด โดยใช้ข้อมูลส่วนใหญ่จากโครงการ “การขับเคลื่อนนโยบายการปฏิรูประบบเรือนจำผู้ต้องขังหญิงและกระบวนการยุติธรรม

¹ จำนวนผู้ต้องขังหญิงของประเทศไทย เป็นตัวเลข ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2558

ที่เกี่ยวข้อง” (พ.ศ. 2557–2558) ที่ผู้เขียนเป็นนักวิจัยหลัก ข้อมูลที่นำมาใช้คือบันทึกการสัมภาษณ์นักโทษต่างชาติ (ความผิดคดียาเสพติดและเข้าเมืองผิดกฎหมาย) และเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมระหว่างเข้าเก็บข้อมูลในเรือนจำผู้ต้องขังหญิง 14 แห่งทั่วประเทศ และข้อมูลจำนวนนักโทษต่างชาติจากสำนักทัณฑวิทยา ส่วนราชทัณฑ์ต่างประเทศ กรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม โดยการศึกษานี้ได้ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (Certification of Ethical Approval Number: 2015/1-1-142)

สถานการณ์คน (คุก) ไกลบ้าน

ศูนย์การศึกษาเรือนจำระหว่างประเทศ (ICPS) ได้ให้ข้อมูลภาพรวมของการต้องโทษต่างแดนทั่วโลกว่าประเทศที่มีสัดส่วนผู้ต้องขังต่างชาติสูงที่สุดคือ สาธารณรัฐอาหรับเอมิเรตส์ โดยมีนักโทษต่างชาติอยู่ในเรือนจำสูงถึงร้อยละ 92.2 รองลงมาคือประเทศโมนาโค (ร้อยละ 89.7) แอนดอร์ร่า (ร้อยละ 74.5) กาตาร์ (ร้อยละ 73.3) และ สวิตเซอร์แลนด์ (ร้อยละ 73.0) สำหรับทวีปเอเชียนั้นพบว่า 5 อันดับประเทศที่มีสัดส่วนของผู้ต้องขังต่างชาติสูงที่สุด ได้แก่ มาเก๊า (ร้อยละ 64.4) มาเลเซีย (ร้อยละ 34.7) บรูไน (ร้อยละ 31.1) ฮองกง (ร้อยละ 27.4) และ สิงคโปร์ (ร้อยละ 11.3) ขณะที่ประเทศไทยมีสัดส่วนผู้ต้องขังต่างชาติเพียงร้อยละ 5.1² ซึ่งใกล้เคียงกับประเทศกัมพูชาและทาจิกิสถาน (ร้อยละ 4.9)

ตาราง 1 แสดงจำนวนและสัดส่วนของผู้ต้องขังไทยและผู้ต้องขังต่างชาติ เปรียบเทียบ 4 ประเทศ

	ไทย ^ก	เมียนมา ^ข	ลาว ^ค	กัมพูชา ^ง
จำนวนผู้ต้องขังทั้งหมด	314,858	60,053	4,020	17,522
อัตราผู้ต้องขัง (ต่อประชากรแสนคน)	467	113	71	112
จำนวนผู้ต้องขังหญิง	45,222	10,000	421	1,447
ร้อยละของผู้ต้องขังหญิง	14.3	16.3	10.5	8.3
ร้อยละของผู้ต้องขังต่างชาติ	5.1	0.8	n/a	4.9

^ก ตัวเลขผู้ต้องขังในประเทศไทย ณ วันที่ 24 ธันวาคม 2558

^ข ตัวเลขผู้ต้องขังในประเทศเมียนมา เป็นตัวเลขกลางปี 2556 แต่สัดส่วนของผู้ต้องขังต่างชาติ เป็นตัวเลขกลางปี 2552

^ค ตัวเลขผู้ต้องขังในประเทศลาว เป็นตัวเลขกลางปี 2547

^ง ตัวเลขผู้ต้องขังในประเทศกัมพูชา เป็นตัวเลข ณ วันที่ 15 ตุลาคม 2558

จากตาราง 1 ซึ่งเปรียบเทียบจำนวนและสัดส่วนผู้ต้องขัง 4 ประเทศ คือ ไทย เมียนมา ลาว และกัมพูชา พบว่าจำนวนผู้ต้องขังทั้งชายและหญิงในประเทศลาวมีทั้งสิ้น 4,020 คน (เป็นตัวเลขกลางปี พ.ศ. 2547) และสัดส่วนผู้ต้องขังหญิงที่อยู่ในเรือนจำของประเทศลาวมีประมาณร้อยละ 10.5 แต่ปรากฏว่าในเรือนจำ/ทัณฑสถานไทย

² การคำนวณสัดส่วนของผู้ต้องขังต่างชาติในประเทศไทยในรายงานของ ICPS ใช้ตัวเลข ณ เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2557

มีจำนวนผู้ต้องขังสัญชาติลาว ทั้งชายและหญิงรวมกัน สูงถึง 3,420 คน เป็นผู้ต้องขังชาย 2,068 คน และหญิง 1,352 คน ซึ่งแสดงว่าชาวลาวเดินทางเข้ามาและต้องโทษอยู่ในประเทศไทยเป็นสัดส่วนที่สูงมากเมื่อเทียบกับการต้องโทษอยู่ในประเทศตัวเอง

ผู้ต้องขังบ้านไกลมาจากไหนบ้าง

ในจำนวนผู้ต้องขังต่างชาติทั้งหมดที่ต้องโทษอยู่ในเรือนจำ/ทัณฑสถานไทย ณ เดือนธันวาคม 2558 นั้น เป็นผู้หญิงร้อยละ 20 จากจำนวนผู้ต้องขังต่างชาติทั้งสิ้น 14,071 คน เป็นผู้หญิง 2,907 คน และผู้ชาย 11,164 คน (สำนักทัณฑวิทยา ส่วนราชทัณฑ์ต่างประเทศ, 2558) ร้อยละ 95 ของผู้ต้องขังหญิงต่างชาติเหล่านี้มีภูมิลำเนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือในประเทศอาเซียนด้วยกัน รองลงมาคือผู้ต้องขังจากประเทศในทวีปเอเชีย เช่น จีน อิหร่าน อินเดีย ปากีสถาน เนปาล ฯลฯ ผู้ต้องขังจากทวีปแอฟริกา เช่น ไนจีเรีย³ กาน่า กินี แอฟริกาใต้ เป็นต้น ที่น่าสนใจก็คือมีผู้ต้องขังที่เป็นชาติพันธุ์กลุ่มน้อยจำนวนหนึ่งที่ถูกแยกออกจากผู้ต้องขังไทย และถูกนับรวมอยู่ในผู้ต้องขังหญิงต่างชาติ ได้แก่ ไทยใหญ่ มูเซอ จีนฮ่อ ม้ง ลาหู่ ลีซอ และปกากะญอ รวมแล้วเป็นจำนวนทั้งสิ้น 98 คน

ตาราง 2 แสดงจำนวนผู้ต้องขังหญิงต่างชาติที่ต้องขังอยู่ในเรือนจำ/ทัณฑสถานไทย แยกตามภูมิภาคทั่วโลก (ธันวาคม 2558)

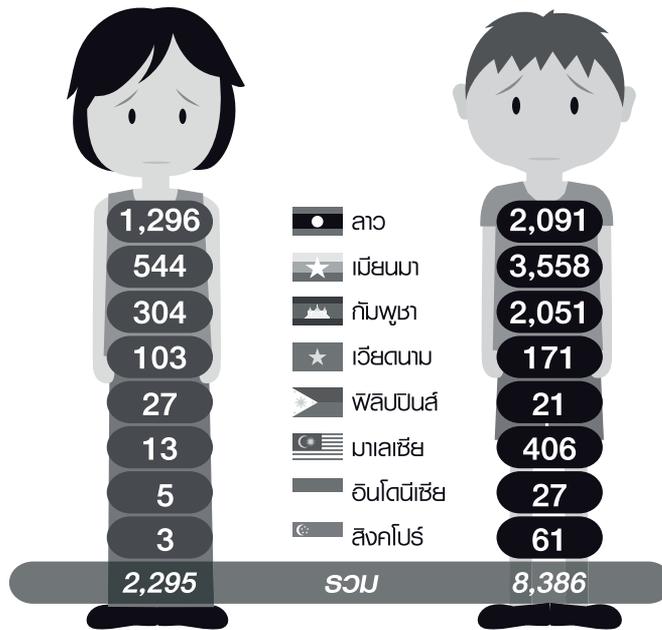
ภูมิภาค	จำนวน
ภูมิภาคอาเซียน	2,598
ทวีปเอเชีย	82
ทวีปแอฟริกา	36
ทวีปยุโรป อเมริกา และอื่นๆ	21
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย	98
รวม	2,835

ที่มา: สำนักทัณฑวิทยา ส่วนราชทัณฑ์ต่างประเทศ กรมราชทัณฑ์ (2558)

เมื่อแยกดูเฉพาะผู้ต้องขังหญิงที่มาจากประเทศในภูมิภาคอาเซียนด้วยกันแล้ว พบว่าร้อยละ 95 ของผู้ต้องขังหญิงทั้งหมดมาจาก 3 ประเทศเพื่อนบ้านของไทย สูงที่สุดมาจากประเทศลาว ร้อยละ 52 เมียนมา ร้อยละ 22 และกัมพูชา ร้อยละ 21 ที่เหลือมาจากประเทศเวียดนาม ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย เป็นต้น ขณะที่ผู้ต้องขังชายต่างชาติมาจากประเทศเมียนมาสูงที่สุด รองลงมาคือจากกัมพูชา ลาว และมาเลเซีย (ดูรูป 1)

³ สำหรับผู้ต้องขังที่มาจากประเทศไนจีเรียนั้น พบว่าเป็นผู้ต้องขังชายถึง 433 คน เป็นอันดับที่ 4 ขณะที่เป็นผู้ต้องขังหญิงเพียง 2 คนเท่านั้น

รูป 1 จำนวนผู้ต้องขังต่างชาติที่ต้องขังในไทยเฉพาะประเทศในภูมิภาคอาเซียน แยกหญิงและชาย ณ ธันวาคม 2558

ที่มา: สำนักทัณฑวิทยา ส่วนราชทัณฑ์ต่างประเทศ กรมราชทัณฑ์ (2558)

ชีวิตของคนต้องโทษไกลบ้าน: มองไม่เห็นทั้งเดือนและดาว

จากภาพรวมตัวเลขของผู้ต้องขังต่างชาติที่ต้องโทษจำคุกอยู่ในประเทศไทย กว่าร้อยละ 90 มาจาก 3 ประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งมีเขตแดนติดต่อกันและสามารถเดินทางข้ามพรมแดนไปมาได้อย่างไม่ยากนัก มากกว่าครึ่งหนึ่งเป็นผู้ต้องขังจากประเทศลาว และส่วนใหญ่กระทำความผิดในคดียาเสพติด รองลงมาเป็นความผิดเรื่องการเข้าเมืองหรืออยู่เกินกำหนดเวลาที่อนุญาต ซึ่งที่จริงแล้วโทษไม่สูงนัก ส่วนใหญ่อยู่ในเรือนจำประมาณ 3-4 เดือน เนื่องจากต้องใช้เวลากักขังแทนค่าปรับ

สำหรับผู้ต้องขังคดียาเสพติดนั้น แม้ว่าบางรายจะพบหลักฐานจำนวนไม่มากนัก แต่เมื่อเป็นการนำเข้าในราชอาณาจักรส่วนใหญ่จะได้รับการตัดสินโทษสูงหลายสิบปีจนถึงตลอดชีวิต ผู้ต้องขังที่โทษสูงจึงมักอยู่ในทัณฑสถานหญิงกลาง หรือเรือนจำที่มีอำนาจควบคุมสูงตามกำหนดโทษที่ตัดสินระยะหนึ่ง ก่อนจะขอย้ายไปอยู่เรือนจำในจังหวัดชายแดนใกล้บ้านเกิด เพื่อเพิ่มโอกาสให้กับการติดต่อครอบครัวญาติสามารถมาเยี่ยมได้บ่อยครั้งขึ้น อยู่ท่ามกลางชีวิตทางสังคมที่ใกล้เคียงถิ่นฐานบ้านเกิดมากขึ้น ทั้งภาษาพูด อาหารการกิน ภูมิอากาศ นิสัยใจคอของเพื่อนผู้ต้องขังด้วยกัน เป็นต้น เรือนจำจังหวัดชายแดนบางแห่งมีสัดส่วนของผู้ต้องขังจากประเทศเพื่อนบ้านค่อนข้างสูงถึงหนึ่งในห้าเมื่อเทียบกับผู้ต้องขังไทย

“อายุ 47 ปีค่ะ มีลูก 6 คน บ้านอยู่วังเวียง คนลาวเป็นคนซื่อๆ ไม่เคยมาเมืองไทยเลย เขาหลอกให้เอาของมาส่ง เขาจะให้มัดละ 20,000 บาท พอเอาเข้ามาก็โดนจับ เอาเข้ามา 2,090 เม็ด เราก็รับสารภาพ โดน 29 ปี ไม่ลดโทษอะไรเลย ตอนนี้อำมาแล้ว 12 ปี ในนี้มีคนลาวเยอะอยู่ ร้อยกว่าคน มาจากทางเหนือ เวียงจันทน์ สะหวันนะเขตก็เยอะ ส่วนมากไม่ได้ตั้งใจหรอก”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติลาว ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 20 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

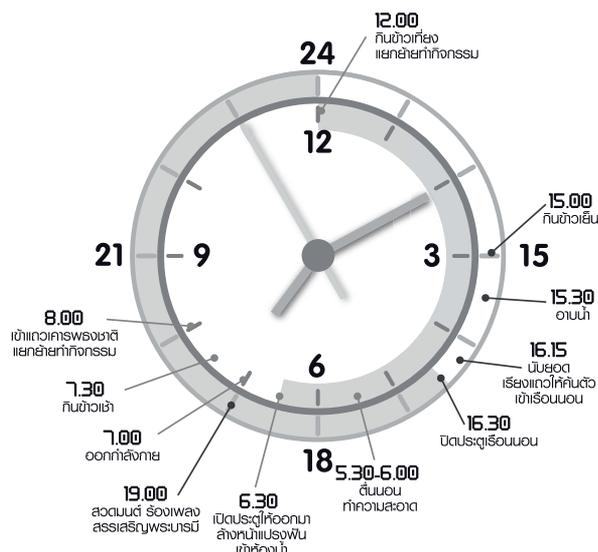
“คนลาวที่มาอยู่กับเราโทษสูงด้วยนะ ตัดสินตลอดชีวิต 50 ปี เขาอยู่กับเรานาน โทษ 30 ปี เฉลี่ยแล้วอยู่ระหว่างที่ 10-30 ปีขึ้นไป ที่ต่ำกว่า 10 ปี หรือ 5 ปีนี้้น้อย ส่วนใหญ่ไปอยู่ที่หญิงกลาง (ทัณฑสถานหญิงกลาง) มาแล้วระยะหนึ่ง พอโทษลดลงมาก็กลับมาอยู่แถวๆ อุดรฯ ซึ่งรับได้ 30 ปี เขียนคำร้องย้ายกลับไปใกล้บ้านเขาได้ เช่น นครพนม หนองคาย แต่ก็แน่นหมด อุบลฯ เลย มุกดาหาร บึงกาฬ แต่ถ้ามั่นเกิน 25 ปี ก็ย้ายไปให้ไม่ได้ เพราะเรือนจำที่ว่ามาเขาได้แค่ 25 ปี”

เจ้าหน้าที่แดนหญิงในเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 1 เมษายน 2557, สัมภาษณ์

“หนูเคยทำงานเป็นแม่บ้านที่อุดรฯ 2 ปี กลับไปเยี่ยมลูกที่บ้าน 3 เดือน แล้วกลับมาทำงานทำที่อุดรฯ ใหม่อีกครั้ง แต่เข้ามาไม่ถึงเดือนก็โดนจับก่อน หนูไม่มีพาสปอร์ต ยืมของน้องสาวมา อยู่ที่สถานอภัยนุเคราะห์มากกว่านี้เพราะต้องทำงานก่อสร้าง อยู่ที่นี่ชอบหรือไม่ชอบก็ต้องอยู่ แต่ก็กินไม่ค่อยได้นอนไม่ค่อยหลับ คนเยอะมาก ต้องนอนเบียดกัน เวลาเดินไปอาบน้ำบางที่เดินเหยียบกันเองก็มี เรื่องการเข้าห้องน้ำและการกินยากที่สุด เพราะอาหารที่เมืองไทยเผ็ด ที่บ้านเรากินไม่เผ็ดอยากกลับบ้าน คิดถึงบ้านคิดถึงลูก (น้ำตาไหล)”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติเวียดนาม ต้องโทษด้วยฐานความผิดเรื่องการเข้าเมือง ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 20 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

รูป 2 กฎเกณฑ์กติกาสุดใหม่ในชีวิตประจำวันตลอด 24 ชั่วโมง

14 ชั่วโมงในเรือนนอน การเป็นผู้ต้องขังต่างชาติในเรือนจำไทย แม้การใช้ชีวิตประจำวันจะแทบไม่มีอะไรแตกต่างจากผู้ต้องขังคนอื่น คือต้องอยู่ภายใต้ระเบียบวินัยเรือนจำแบบเดียวกัน ต้องผ่านกระบวนการขั้นตอนแรก รับเข้าเรือนจำแบบเดียวกัน ต้องปรับสภาพจิตใจให้ยอมรับและคุ้นชินกับกฎเกณฑ์กติกาชุดใหม่ในชีวิตประจำวัน ตลอด 24 ชั่วโมง แต่การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่คุ้นเคย อาหารการกินที่ไม่คุ้นรสชาติ ภาษาที่ไม่คุ้นหู อยู่ในเรือนนอนกว่า 14 ชั่วโมงอย่างแออัดยัดเยียดร่วมกับเพื่อนต่างชาติ ย่อมทำให้ชีวิตในเรือนจำของผู้ต้องขังต่างชาติที่เป็นคนชายขอบส่วนน้อยเหล่านี้มีความตึงเครียดสูงกว่าผู้ต้องขังอื่น หลายคนเผชิญกับความรุนแรงและการเลือกปฏิบัติ ในฐานะที่เป็นผู้ต้องขังจากต่างแดน โดดเดี่ยวไร้เพื่อน เป็นคนชายขอบในเรือนจำ แต่การลงโทษที่โหดร้ายที่สุดคือการตัดขาดจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่เคยมี การติดต่อครอบครัวและมีญาติมาเยี่ยมเป็นไปได้ยาก กว่าจะมีญาติมาเยี่ยมบ้างในแต่ละครั้งจึงอาจต้องรอคอยยาวนาน และดูจะเป็นความหวังที่เลื่อนลางมากกว่าจะเป็นความจริงที่รอคอยให้มาถึงได้

“เขาชอบมองว่าเราเป็นต่างชาติ ไม่มีญาติ ไม่มีเพื่อน บางคนเขาก็ขมขู่ เราต้องยอมเพราะไม่อยากมีปัญหา บางครั้งก็คิดว่าทำไมทำดีแล้วไม่ได้ดี มันทำให้หนูท้อ บางทีเดินชนกันนิดหน่อยจะเจตนาหรือไม่หนูจะเป็นฝ่ายที่ขอโทษเขา แต่เขาจะด่าจะว่าแรงๆ แบบหาเรื่อง แต่หนูด่าไม่เป็น ด่าไม่ออก มันเป็นเรื่องเล็กน้อยทำไมเราให้อภัยกันไม่ได้เชียวหรือ (เสียงสะอื้น)”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติกัมพูชา ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคกลาง, 9 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

“ติดอยู่หญิงกลางที่ลาดยาว (ทัณฑสถานหญิงกลาง) 4 ปี ขอย้ายมาอยู่ที่นี่ (เรือนจำจังหวัดชายแดน) ได้เกือบ 4 ปีแล้ว เพราะใกล้บ้าน ใกล้ลูก นานๆ เขาก็มาเยี่ยมทีหนึ่ง บางที 6 เดือน หรือ 1 ปี ก็มาทีหนึ่ง เขาก็ทำงานอยู่แถวๆ นี้แหละ มาคุยแป๊บเดียวก็กลับ มาเยี่ยมทีก็ร้องไห้กับเขาทุกทีเมื่อก่อนยังให้เข้าเยี่ยมใกล้ๆ ได้ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้แล้ว”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติพม่า ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคกลาง, 9 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

นอกจากนี้ ผู้ต้องขังต่างชาติยังมีข้อจำกัดในการได้รับสิทธิประโยชน์อื่นๆ ในเรือนจำ รวมทั้งการดูแลรักษาพยาบาล ที่เรือนจำ/ทัณฑสถานแต่ละแห่งมีงบประมาณน้อยมากในการดูแล ประเด็นละเอียดอ่อนข้อหนึ่งคือสิทธิในการได้รับวันลดโทษจากการประพฤติดีเยี่ยมขณะอยู่ในเรือนจำ ที่ผู้ต้องขังต่างชาติไม่ได้รับ เว้นแต่จะมีหนังสือจากกงสุลที่ญาติมาทำเรื่องอุปการะ และรับรองที่อยู่ในประเทศไทยให้ หรือเป็นนายจ้างที่มีที่อยู่แน่นอน มีอาชีพมั่นคงก็สามารถรับรองได้ เพื่อให้ได้รับวันลดโทษหรือเข้าข่ายการพักโทษ เช่นเดียวกับผู้ต้องขังไทย ทว่าแม้จะมีระเบียบกำหนดให้ทำได้ข้างต้น แต่ด้วยขั้นตอนเอกสารและการรับรองที่ยุ่งยาก ส่วนใหญ่จึงไม่มีการรับรองให้ผู้ต้องขังต่างชาติเหล่านี้ให้เข้าข่ายได้รับวันลดโทษจากการประพฤติดีแต่อย่างใด

แม้เรือนจำจะให้โอกาสผู้ต้องขังต่างชาติได้ทำกิจกรรมต่างๆ ในเรือนจำเช่นเดียวกับผู้ต้องขังไทย ทั้งการเรียนหนังสือ โดยเฉพาะการศึกษาพื้นฐานหรือภาคบังคับ ผู้ต้องขังต่างชาติหลายคนใช้เวลาเรียนหนังสือไทยจนอ่านออกเขียนได้ พูดสื่อสารภาษาไทยได้อย่างคล่องแคล่ว บางเรือนจำมีโครงการความร่วมมือกับหน่วยงานการศึกษาใน

ท้องถิ่นให้เข้ามาสอนหนังสือหรือฝึกอาชีพในเรือนจำ แต่ผู้ต้องขังต่างชาติจะไม่ได้รับสิทธิในการเรียนชั้นที่สูงขึ้นไปกว่าภาคบังคับ หรือหลักสูตรการฝึกวิชาชีพเฉพาะต่างๆ และจะไม่ได้รับวุฒิปัตริหรือใบประกาศรับรองทักษะจากหลักสูตรเหล่านั้น

“เวลาที่ฝึกวิชาชีพ จริงๆ เราไม่เลือก ให้เรียนได้ แต่เราไม่สามารถเอาคนลาวมาเรียนได้ เพราะหน่วยงานข้างนอกเขาต้องการเลข 13 หลัก เราใช้วิธีขออาจารย์ให้คนลาวมาเรียนด้วยแต่ไม่ต้องเอาใบประกาศ เพราะเขาโทษนาน เราก็อยากให้เราช่วยเรา การเรียนหนังสือของคนลาวให้เรียนเฉพาะคนที่ไม่รู้หนังสือจนถึงประถม เพราะ กคน. เขาก็ต้องการเลข 13 หลักเช่นกัน โยคะคนลาวเขาก็เล่นเก่ง มีความพยายาม ได้ไปราชบุรีด้วย (ย้ายไปเรือนจำราชบุรีช่วงเวลาหนึ่งเพื่อฝึกฝึกโยคะ)”

เจ้าหน้าที่แดนหญิงในเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 1 เมษายน 2557, สัมภาษณ์

“ตอนที่อยู่ลาดยาวเขาจะให้ต่างชาติที่ไม่รู้หนังสือเรียนจนอ่านออกเขียนได้ หนูเลยเรียนหนังสือเรียนได้ประมาณปีหนึ่ง พออ่านออกเขียนได้แล้ว เขาบอกให้พอ เพราะเป็นต่างชาติ ใจหนูอยากเรียนต่ออยากอ่านคำที่มันยากๆ ได้ หนูเลยใช้วิธีช่วงพักเที่ยงหลังทานข้าวเสร็จเข้าอ่านหนังสือในห้องสมุดหนังสือกฎหมายก็อ่าน คำไหนที่อ่านไม่ออกหนูจะถามพี่คนข้างๆ แล้วจำไว้ พอเจอคำนี้ในหนังสือที่ไหนหนูจะได้อ่านออก อยากเรียน แต่หนูไม่มีเลข 13 หลัก”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติกัมพูชา ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด
ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคกลาง, 9 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

นอกเหนือจากการเรียนแล้ว ผู้ต้องขังต่างชาติยังได้ทำงานในกองงานต่างๆ ตามความถนัดและสนใจ ได้รับเงินปันผลเป็นรายได้เล็กๆ น้อยๆ ไว้ใช้จ่ายซื้อของใช้จำเป็นในชีวิตประจำวันบ้าง ซื้อขนมหรืออาหารที่อยากกินจากร้านสวัสดิการในเรือนจำบ้าง หลายคนรับจ้างซักผ้าหรือนวดให้ผู้ต้องขังคนอื่น แลกเปลี่ยนกับข้าวของเครื่องใช้ อาหารเครื่องดื่ม ขนม เสื้อผ้า รองเท้า ฯลฯ เป็นการตอบแทน แต่ที่จริงแล้วการทำงานระหว่างวันทำให้ผู้ต้องขังเหล่านี้ใช้เวลาที่มีให้เป็นประโยชน์ ช่วยให้ผ่านพ้นแต่ละวันไปอย่างไม่อยากลำบากมากนัก และการได้รับค่าตอบแทนจากแรงงานของตัวเองช่วยให้ผู้ต้องขังต่างชาติพึ่งพาตัวเองได้ เนื่องจากแม้อยู่ในคุกแต่ก็ต้องมีเงินเพื่อใช้ซื้อสิ่งของจำเป็นบ้าง ไม่เป็นภาระ และรู้สึกมีคุณค่าในการมีชีวิตอยู่ แม้จะถูกจองจำต่างถิ่นเกิดก็ตาม

“ผ้าอนามัยก็ใช้ที่หลวงแจก ถ้าเดือนไหนไม่พอก็ต้องรับจ้างซักผ้า ได้ 300 บาท ถ้านวดก็ชั่วโมงละ 30 บาท พอได้เงินเอาไปซื้อของใช้บ้าง อยู่กองงานดอกไม้ได้ปันผลเดือนละ 5-10 บาท ต้องรับจ้างนวดมันถึงจะได้กิน คนลาวส่วนใหญ่ร้องให้อยากกลับบ้านเพราะคิดถึงลูก เราอยู่ที่นี่ไม่มีเงิน บางครั้งเห็นคนอื่นกิน ก็ได้แค่นิดเพราะไม่มีเงินจะซื้อกิน ส่วนใหญ่กินแต่ของหลวง”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติลาว ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด
ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 20 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

“ช่วงไหนขายได้มากจะได้ (ปันผล) ประมาณ 180 บาท ช่วงน้อยได้ประมาณ 80 บาท หนูรับจ้าง ซักผ้าให้เพื่อนด้วยกัน ได้เดือนละ 200 บาท/คน เขาก็จะไปสแกนชื่อของใช้มาให้หนู ก็บอกเขาว่า อยากได้อะไร เช่น แป้ง แชมพูสระผม”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติกัมพูชา ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคกลาง, 9 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

“การรอภัยโทษจะไม่มีให้คนต่างชาติ แต่ของคนไทยถ้าดีเยี่ยมเขาจะได้ลดปีหนึ่งหลายวัน เห็นเขาว่ามาอย่างนั้น เข้ากองงานก็ได้ปันผลเดือนหนึ่งราว 70-100 บาท...ทำงานไปเรื่อยๆ เพราะ มันไม่หนักและจะได้ไม่เครียดด้วย แล้วก็รับจ้างนวดบ้าง นวดในเรือนนอนนั่นละ เขาให้ชั่วโมงละ 30 บาท มีคนมาจ้างเรื่อย ทั้งคนแก่ สาวๆ ...ไม่มีความฝืนอะไรแล้ว แต่กำลังใจก็ยังไม่หมด เพราะว่า ลูกเรายังอยู่ เราก้ยังมีชีวิตอยู่”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติพม่า ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคกลาง, 9 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

ข้อจำกัดอีกประการหนึ่งของผู้ต้องขังต่างชาติเหล่านี้ก็คือ การไม่ได้รับสิทธิทางสุขภาพในระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าเช่นผู้ต้องขังไทย หากเกิดกรณีเจ็บป่วยร้ายแรงจนต้องส่งตัวออกไปรักษาที่นอกเรือนจำ โรงพยาบาลในพื้นที่รับผิดชอบจะต้องรับภาระดูแลรักษาในฐานะผู้ป่วยอนาถาตามหลักมนุษยธรรม และต้องบริหารจัดการค่าใช้จ่ายเอง เนื่องจากเงินที่ได้สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติไม่ครอบคลุมผู้ที่ไม่มีสัญชาติไทย สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือผู้ต้องขังต่างชาติต้องอดทนเป็นพิเศษต่อความเจ็บป่วย หากเป็นหนักก็จะรับการรักษาอยู่ภายในแดนพยาบาลของเรือนจำเท่านั้น

“เวลาไม่สบายก็ไปหาหมอในนี้ เพราะไม่ได้ป่วยหนัก เป็นหวัด ปวดท้อง อะไรอย่างนี้ ถ้าหนักได้ก็จะทน จะไม่ได้ไปหาหมอ หนูใช้วิธีปล่อยวางและคิดว่าหนูใช้ชีวิตอยู่บนโลกนี้แค่คนเดียว พอคิดอย่างนี้แล้วมันจะทำให้หนูดูแลตัวเองมากขึ้น ถ้าหนูคิดถึงบ้านมันจะทำให้หนูป่วย ทำให้ร่างกายอ่อนแอ เพลียไปหมดเลย หนูก็คิดว่าต้องทำวันนี้ให้ดีที่สุดและทำให้ชินกับปัญหาต่างๆ หนูต้องรับมันให้ได้ (เสียงสะอื้น) จะได้ไม่ป่วย”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติกัมพูชา ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคกลาง, 9 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

ไม่มีคนมาหา ไม่มีญาติมาเยี่ยม

ความจริงข้อหนึ่งของการต้องโทษของจำเริญบ้านยาวนานหลายสิบปี คือการถูกตัดขาดจากญาติมิตร เพื่อนฝูง และครอบครัว แม้จะสามารถเขียนจดหมายติดต่อกันได้บ้าง แต่ก็ต้องใช้เวลารอคอยยาวนาน การมีคนเข้ามาหา และมีญาติมาเยี่ยมจึงเป็นสิ่งเดียวที่เชื่อมโยงผู้ต้องขังไกลบ้านเหล่านี้กับการเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก ผู้ต้องขังต่างชาติหลายคนมีฐานะยากจน ครอบครัวและญาติไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอที่จะสามารถเดินทางข้ามประเทศเข้ามาเยี่ยมได้ หลายรายต้องโทษอยู่ในเรือนจำโดยไม่ได้ส่งข่าวบอกครอบครัว ขณะที่หลายรายพยายามติดต่อ

ส่งข่าวคราวกลับบ้าน แต่ก็ไม่ได้รับข่าวใดกลับคืน มีองค์กรสาธารณกุศลระหว่างประเทศเข้ามาช่วยประสานและให้ความช่วยเหลือผู้ต้องขังไกลบ้านที่ต้องการติดต่อครอบครัวอยู่บ้าง เช่น องค์กรของคณะมิชชันนารีทางศาสนาคริสต์ ซึ่งจะนำเอาสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันมาแจกจ่าย และทำกิจกรรมสันตนาการกับผู้ต้องขังต่างชาติเป็นระยะๆ เรือนจำบริเวณจังหวัดชายแดนหรือเรือนจำที่มีผู้ต้องขังต่างชาติค่อนข้างมากก็มักจะมีองค์กรระหว่างประเทศ เช่น กาชาดสากล เข้ามาเยี่ยมและช่วยประสานติดต่อญาติในประเทศบ้านเกิดให้

“มิชชันนารีที่เข้ามาเขาเอาของมาแจก เช่น ผ้าอนามัย แป้ง ยาสระผม มาว่า ฯลฯ มีเล่นเกมส์ด้วย มาพูดคุยกับเรา เอาความรู้เล็กๆ น้อยๆ มาสอนเรา ถ้าเป็นของที่หนูไม่ใช่ ก็จะขายหรือแลกกับเพื่อน เพื่อเอาเงินไปซื้ออย่างอื่น ซื่อสิ่งจำเป็นต้องใช้ มิชชันนารีเขาจะเข้ามาเดือนละครั้ง หนูรอคอยและจำวันที่มิชชันนารีจะเข้ามาได้ รอทุกเดือน”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติพม่า ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด
ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคกลาง, 9 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

“เคยเขียนจดหมายไปถึงบ้านที่เขมรแล้ว แต่มันคงไปไม่ถึง ไม่ได้รับการตอบกลับจากที่บ้านเลย ก็เลยเลิกเขียนตั้งแต่นั้นมา หนูไม่เคยพูดให้มิชชันนารีติดต่อทางบ้านให้ แต่เห็นคนลาวเขาติดต่อให้ได้ เพราะเขาไปลาวบ่อย ส่วนเขมรเขาไม่เคยไป ของคนลาวที่ไม่เคยได้ติดต่อญาติเลย อยู่ดีๆ ก็มีญาติมีลูกมาเยี่ยม ถ้าของหนูมีคนมาเยี่ยมก็คงจะดี หนูรอคอยฟังเสียงประกาศเวลามีญาติเยี่ยม ทั้งที่รู้เต็มอกว่าญาติหนูไม่มีใครมาหรอก แต่หนูก็ยังรอคอย ความฝันคืออยู่อย่างไม่มีเบียดเบียนใคร ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน แม้ว่าหนูจะไม่มีญาติพี่น้องแต่หนูจะดูแลตัวเองให้ดีที่สุด”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติกัมพูชา ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด
ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคกลาง, 9 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

ปัจจุบันนี้มีเรือนจำ 4 แห่งที่อยู่ในโครงการนำร่องที่เรียกว่า “โครงการจดหมายกาชาดที่ช่วยเหลือผู้ต้องขังชาวต่างชาติที่ขาดการติดต่อจากญาติ” โดยคณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ (International Committee of the Red Cross-ICRC) ซึ่งมักจะเรียกกันสั้นๆ ว่าจดหมายกาชาด ได้แก่ เรือนจำจังหวัดอุดรธานี เรือนจำจังหวัดชลบุรี เรือนจำจังหวัดกาญจนบุรี และเรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร ผู้ต้องขังต่างชาติที่ต้องการติดต่อญาติในประเทศบ้านเกิดหรือติดต่อไม่ได้จะเขียนจดหมายพร้อมที่อยู่ส่งให้กาชาดสากล ซึ่งเป็นหน่วยงานกลางในการประสานกับกาชาดในประเทศนั้นๆ เพื่อช่วยติดตามส่งข่าวถึงญาติให้

“โครงการจดหมายกาชาด ช่วยเหลือคนที่เข้ามานานแล้ว ติดต่อญาติไปจดหมายถูกตีกลับ ติดต่อใครไม่ได้เลยให้ลองผ่านโครงการดู ก็จะให้เขียนจดหมายถึงญาติ พร้อมทั้งอยู่ แผนที่ส่งให้กาชาดระหว่างประเทศ แล้วเขาจะส่งไปที่กาชาดลาวให้ติดต่อให้ เดือนที่แล้วได้ 3-4 ราย พอเจอแล้วญาติเขาจะเขียนจดหมายมา กาชาดจะแปลให้ แต่บางเคสเขาตอบกลับมามาว่าตามหาไม่เจอก็มี”

เจ้าหน้าที่แดนหญิงในเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 1 เมษายน 2557, สัมภาษณ์

“อยากกลับบ้าน” เพียงความหวัง และจินตนาการ

แม้ความหวังสูงสุดของผู้ต้องขังทุกคนคือการพ้นโทษ แต่สำหรับผู้ต้องขังต่างชาติแล้ว ความหวังและความปรารถนาอีกอย่างหนึ่งคือ การกลับไปรับโทษต่อในประเทศบ้านเกิดตัวเอง ทว่า มีผู้ต้องขังต่างชาติเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เคยได้ยินเรื่องการทำเรื่องโอนตัวกลับบ้าน และอีกยิ่งกว่าน้อยที่จะรู้และเข้าใจขั้นตอนกระบวนการ เงื่อนไข กฎเกณฑ์ และช่องทางในการติดต่อขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกัน ผู้ต้องขังส่วนใหญ่ก็ไม่รู้และไม่เคยมีประสบการณ์อยู่ในเรือนจำของประเทศบ้านเกิดมาก่อน ได้แต่จินตนาการสภาพความเป็นอยู่ของเรือนจำในบ้านเกิดที่อาจจะยากลำบากกว่าเรือนจำในประเทศไทย การทำเรื่องขอโอนตัวกลับประเทศจึงเป็นความเสี่ยงอย่างหนึ่ง ที่ทั้งอาจอบอุ่นกว่าที่มีเพื่อนชาติเดียวกันพูดภาษาเดียวกัน อาหารการกินรสชาติคุ้นเคย มีญาติมาเยี่ยมได้สะดวกกว่า อาจได้รับอภัยโทษในเหตุการณ์สำคัญๆ ของประเทศตัวเอง แต่ก็อาจจะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบากกว่า

“อยากกลับบ้าน แต่ไม่เคยทำเอกสารอะไรเลย โทษของหนูสูง มิชชันนารีว่าเขาช่วยไม่ได้ เขาขอรับโทษไม่เกิน 15 ปี ถึงจะไปได้”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติพม่า ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคกลาง, 9 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

“ถ้าเลือกได้อยากจะอยู่ที่นี้ เพราะหนูไม่แน่ใจว่าถ้ากลับไปแล้วครอบครัวจะมาดูแลเราไหม ตอนที่อยู่กัมพูชาไม่เคยเห็นคุณ ไม่รู้ว่ามันเป็นอย่างไร แต่มีเพื่อนมาเล่าให้ฟังว่ามันไม่ดีเลย ทำให้เกิดความลังเลใจว่าจะอยู่หรือจะกลับ ก็อยากลองกลับไปใช้ชีวิตในประเทศของเราบ้างเหมือนกัน อยากรู้ในเรือนจำของประเทศเราเป็นอย่างไร...เคยมีผู้หญิง 2 คน เป็นพี่น้องสาวกัมพูชาที่อยู่ลาดยาว โดนโทษยาเสพติดต้องประหาร เขาโอนตัวกลับบ้านไปกัมพูชา แล้วเขียนจดหมายมาบอกมิชชันนารีว่าอยู่นั้นต้องหุงข้าว ทำกับข้าวกินเอง ให้น้ำอาบ-น้ำกินอาทิตย์ละ 1 ถัง แต่เขาโชคดีที่โอนตัวกลับบ้านไป 1 เดือนก็ได้ปล่อยตัว เพราะกษัตริย์ของประเทศอภัยโทษ”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติกัมพูชา ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคกลาง, 9 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

ยากเพียงใดถ้าคนบ้านไกลจะกลับบ้าน

“เคยคุยกับคนพม่า กัมพูชา ลาว เขาก็อยากกลับบ้านประเทศของตัวเองทั้งนั้น แต่มันจะทำอย่างไรได้ ถ้ารัฐบาลไม่ได้ช่วยประสานหรือโอนตัวให้ คนกัมพูชามีการโอนตัวกลับไปเยอะ อย่างตอนที่อยู่ที่หญิงกลาง มีสถานทูตเข้ามาคุยเรื่องการโอนตัวและส่งเอกสารให้เขียน เขาบอกว่าใครสมัครใจที่จะกลับไปอยู่ประเทศของตัวเองก็ให้ทำเรื่องไป หนูเขียนประวัติส่งให้สถานทูต แต่ก็เงียบ”

ผู้ต้องขังหญิงสัญชาติกัมพูชา ต้องโทษในฐานความผิดเรื่องยาเสพติด ในแดนหญิงของเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคกลาง, 9 ตุลาคม 2557, สัมภาษณ์

การส่งตัวผู้ต้องขังกลับไปรับโทษที่เหลือต่อในประเทศบ้านเกิดตัวเองนั้น ต้องเป็นความตกลงระหว่างประเทศที่ผูกพันประเทศไทยและประเทศผู้รับโอน โดยประเทศไทยมีสนธิสัญญาผูกพันกับประเทศอื่นๆ ในเรื่องการแลกเปลี่ยนนักโทษมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 ได้แก่ สหรัฐอเมริกา (2525) ฝรั่งเศส (2526) แคนาดา (2526) สเปน (2526) (สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, 2539) หลังจากนั้นมา ประเทศไทยได้ออกกฎหมายขึ้นมารองรับสนธิสัญญาการโอนตัวนักโทษระหว่างประเทศหลายฉบับด้วยกัน แต่ที่สำคัญก็คือ ต้องมีสนธิสัญญา/อนุสัญญา/ข้อตกลง ว่าด้วยการโอนตัวผู้กระทำความผิดและความร่วมมือในการบังคับให้เป็นไปตามคำพิพากษาในคดีอาญาระหว่างราชอาณาจักรไทยกับประเทศที่ต้องการรับโอน⁴ โดยในปัจจุบัน ประเทศไทยมีสนธิสัญญาตกลงโอนตัวนักโทษกับอีก 35 ประเทศ⁵ เท่านั้น

ขั้นตอนและหลักเกณฑ์ในการโอนตัวผู้ต้องขังต่างชาติ (นักโทษเด็ดขาด)

การกลับไปรับโทษในเรือนจำที่ประเทศตัวเองของผู้ต้องขังต่างชาตินั้น ต้องเริ่มต้นด้วยความยินยอมของผู้ต้องขังว่า ต้องการย้ายกลับไปรับโทษที่ประเทศบ้านเกิด โดยทำเรื่องผ่านทางกรมการกงสุลของประเทศบ้านเกิด ลงนามในคำร้องว่าต้องการโอนตัวไปรับโทษในประเทศของตัวเอง มีเอกสารประกอบการพิจารณา ได้แก่ หลักฐานแสดงสัญชาติ สำเนาคำพิพากษาทุกชั้นศาล สำเนาหมายจำคุกเมื่อคดีถึงที่สุด ทะเบียนประวัติการต้องโทษจากกรมราชทัณฑ์ ในกรณีทำความดีความชอบ บำเพ็ญประโยชน์ การศึกษา/อบรม ไปรับรองแพทย์กรณีเจ็บป่วย พิจารณาประเมินสภาวะทางจิตใจและอารมณ์ ฯลฯ หนังสือรับรองจากประเทศผู้รับโอน ระบุข้อมูลการลงโทษผู้ต้องขังหลังจากโอนตัวกลับประเทศ (Department of Correction, n.d.) โดยกระทรวงการต่างประเทศจะพิจารณานำส่งคำร้องและเอกสารหลักฐานดังกล่าวไปยังกรมราชทัณฑ์ ซึ่งเป็นเลขานุการของคณะกรรมการพิจารณาการโอนนักโทษ⁶ เมื่อพิจารณาเห็นชอบจึงจะจัดพิธีส่งมอบตัวนักโทษให้แก่ประเทศผู้รับโอนต่อไป

อย่างไรก็ดี การโอนตัวนักโทษต่างประเทศนั้นนอกจากต้องมีสนธิสัญญาระหว่างประเทศแล้ว ยังได้กำหนดคุณสมบัติและหลักเกณฑ์ในการโอนตัวไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ (1) ต้องเป็นนักโทษเด็ดขาด หรือต้องคำพิพากษาหรือคำสั่งถึงที่สุดให้ลงโทษและกำลังรับโทษอยู่ในประเทศไทย (2) ต้องรับโทษจำคุกในประเทศไทยมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ใน 3 ของกำหนดโทษทั้งหมด หรือไม่น้อยกว่า 4 ปี แล้วแต่อย่างใดจะน้อยกว่า ขณะเดียวกัน ยังต้องรับโทษที่เหลืออยู่นั้นไม่น้อยกว่า 1 ปี นับจากวันที่รับคำร้อง (3) สำหรับนักโทษต้องคดีอาญาพิพาศาลพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษให้จำคุกตลอดชีวิตขึ้นไป ต้องรับโทษในประเทศไทยมาแล้วไม่ต่ำกว่า 8 ปี และ (4) ต้องไม่ใช่นักโทษในความผิดต่อองค์พระมหากษัตริย์ ความมั่นคงของราชอาณาจักร หรือสมบัติที่มีค่าทางศิลปะของชาติ เป็นต้น

⁴ สนธิสัญญาการโอนตัวนักโทษฉบับแรกที่ประเทศไทยทำไว้ คือ อนุสัญญาระหว่างรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทย กับรัฐบาลแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศส ว่าด้วยความร่วมมือในการดำเนินการลงโทษทางอาญา

⁵ ได้แก่ ออสเตรเลีย, ออสเตรีย, เบลเยียม, กัมพูชา, แคนาดา, สาธารณรัฐเช็ก, เดนมาร์ก, เอลโดเนีย, ฝรั่งเศส, เยอรมัน, ฮังการี, อิหร่าน, อิสราเอล, อิตาลี, สาธารณรัฐมาลี, เนเธอร์แลนด์, ไนจีเรีย, นอร์เวย์, ปากีสถาน, โปแลนด์, สเปน, สวาซิแลนด์, สวิตเซอร์แลนด์, สวีเดน, สหราชอาณาจักร, สหรัฐอเมริกา, ญี่ปุ่น, ฟินแลนด์, โปรตุเกส, ฟิลิปปินส์, ลาว, เวียดนาม, เกาหลีใต้, จีน และอินเดีย

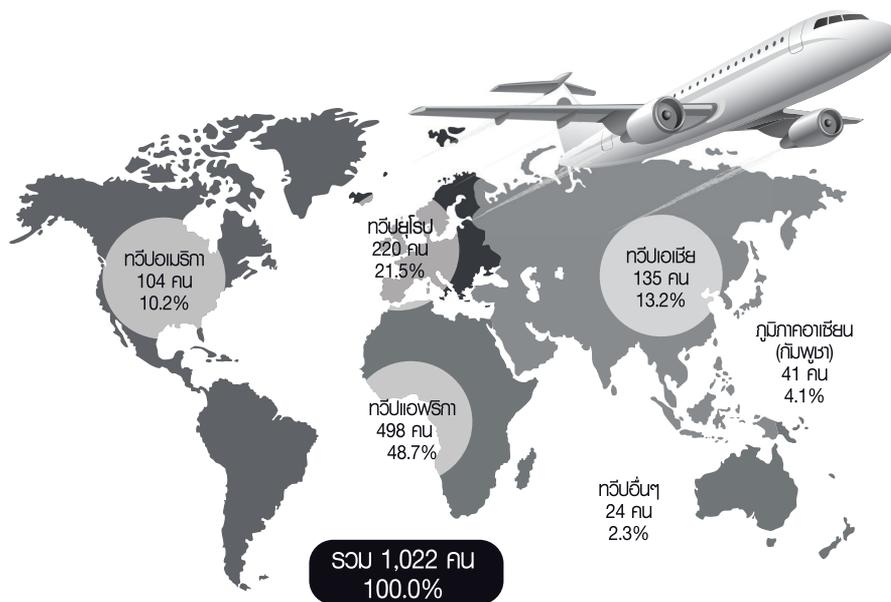
⁶ ประกอบด้วยปลัดกระทรวงยุติธรรมเป็นประธานกรรมการ เจ้ากรมพระธรรมนูญ อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา อธิบดีศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง อธิบดีกรมอัยการ อธิบดีกรมตำรวจ อธิบดีกรมราชทัณฑ์ และอธิบดีกรมสนธิสัญญาและกฎหมาย เป็นกรรมการ ผู้อำนวยการกองทัณฑวิทยา กรมราชทัณฑ์เป็นกรรมการและเลขานุการ และผู้อำนวยการกองสนธิสัญญา กรมสนธิสัญญาและกฎหมายเป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ (พระราชบัญญัติการปฏิบัติเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศในการดำเนินการตามคำพิพากษาคดีอาญา พ.ศ. 2527, 27 กันยายน 2527)

ทั้งนี้ ประเทศแรกที่ไทยได้อิออนตัวนักโทษกลับไปรับโทษต่อยังประเทศผู้รับโอน คือ สหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2533 ข้อมูล ณ พฤศจิกายน พ.ศ. 2557 พบว่ามีการโอนตัวนักโทษเด็ดขาดชาวต่างชาติ กลับไปรับโทษต่อยังประเทศบ้านเกิดจำนวน 1,022 คน และรับโอนตัวนักโทษไทยที่ต้องโทษในต่างประเทศ กลับมารับโทษต่อในราชอาณาจักร จำนวน 15 คน (สำนักทัณฑวิทยา ส่วนราชทัณฑ์ต่างประเทศ, 2557) โดยผู้ต้องขังเด็ดขาดที่ได้รับการโอนตัวกลับไปประเทศตัวเองนั้น เกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 49) เป็นผู้ต้องขังจากประเทศในทวีปแอฟริกา โดยเฉพาะไนจีเรีย ซึ่งมีจำนวนถึง 492 คน รองลงมาคือผู้ต้องขังจากประเทศในทวีปยุโรป (ร้อยละ 22) สูงที่สุดคือสหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส สเปน และเยอรมัน เป็นผู้ต้องขังจากประเทศในทวีปเอเชีย (ร้อยละ 13) จากฮ่องกง ปากีสถาน และญี่ปุ่น ผู้ต้องขังจากประเทศในทวีปอเมริกา คือสหรัฐฯ และแคนาดา (ร้อยละ 10) สำหรับการโอนตัวผู้ต้องขังในประเทศอาเซียนด้วยกันนั้น พบว่าเคยมีการโอนตัวนักโทษเด็ดขาด กลับไปเพียงประเทศเดียวเท่านั้น คือประเทศกัมพูชา รวม 41 คน

“ข้อตกลงที่ให้เรากลับไปรับโทษที่ประเทศเขา มันมีหนังสือเป็นเล่มๆ แต่ในทางปฏิบัติไม่เคยเกิดขึ้นเลย มันมีกฎระเบียบอยู่ ที่รับโทษระยะหนึ่งแล้วเราสามารถจะโอนตัวกลับประเทศได้ แต่คงยังทำไม่ได้หรอก มีกงสุลลาวเคยมาพบ มาให้ความหวัง แต่ไม่ได้ดำเนินการอะไรต่อ จนนักโทษเขาไม่เชื่อแล้ว เพราะมาเยี่ยมหลายครั้งแต่ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง เหมือนกับว่าที่เมืองไทยดูแลได้ดีกว่า ยังพูดเล่นๆ กับเขาเลยว่าที่บ้านคุณไม่ต้องการคุณนะ ฉะนั้นต้องทำตัวดีๆ”

เจ้าหน้าที่แดนหญิงในเรือนจำแห่งหนึ่ง, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 1 เมษายน 2557, สัมภาษณ์

รูป 3 จำนวนผู้ต้องขังต่างชาติที่โอนตัวกลับไปรับโทษในประเทศบ้านเกิด แยกตามภูมิภาคทั่วโลก

ที่มา: กฤตยา และกุลภา, 2558. คำนวณจาก สำนักทัณฑวิทยา ส่วนราชทัณฑ์ต่างประเทศ กรมราชทัณฑ์. ตุลาคม 2557.

บทสรุปและข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ดูเหมือนว่ากว่าร้อยละ 95 ของผู้ต้องขังต่างชาติทั้งหมดที่ต้องโทษอยู่ในเรือนจำไทย ซึ่งเป็นชาวลาว เมียนมา และกัมพูชานั้น จะมีความหวังริบหรี่มากในการโอนตัวกลับไปรับโทษต่อที่บ้านเกิด ผู้ต้องขังชาวเมียนมา กว่า 4 พันคนยังไม่มีสิทธิจะคิดฝันว่าจะกลับบ้าน เนื่องจากประเทศไทยและเมียนมาไม่มีสนธิสัญญาการโอนตัวนักโทษเด็ดขาดระหว่างกัน ขณะที่ชาวลาวนั้น แม้จะต้องโทษอยู่ในประเทศเพื่อนบ้านอย่างไทยเป็นจำนวนมาก เกือบหนึ่งในสามของผู้ต้องขังทั้งหมด แต่ก็ไม่เคยมีการติดต่อช่วยเหลือให้ได้กลับไปรับโทษต่อที่ประเทศลาวแม้สักหนึ่งคน ยิ่งเมื่อคิดว่าเป็นผู้ต้องขังหญิง ความฝันและความหวังที่จะกลับบ้านก็ยิ่งยากเกินจะเป็นจริงได้ ผู้ต้องขังต่างชาติ จึงกลายเป็นกลุ่มคนชายขอบที่ถูกลืม ถูกมองว่าไม่มีความสำคัญ ใช้ชีวิตต้องโทษอยู่ในเรือนจำไทยอย่างไร้ตัวตนและมีความหวังอย่างเลือนลางว่าจะได้กลับบ้าน

สำหรับข้อเสนอแนะจากการวิจัยนั้น ทั้งในมิติของการใช้ชีวิตในเรือนจำของผู้ต้องขังต่างชาติและความหวังที่จะได้โอนตัวกลับไปรับโทษต่อในประเทศบ้านเกิดตัวเอง มีดังนี้คือ (1) ต้องส่งเสริมการให้ข้อมูลความรู้ในเรื่องสิทธิและการโอนตัวกลับไปรับโทษที่ประเทศบ้านเกิดแก่ทั้งเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์และผู้ต้องขังต่างชาติ (2) ควรสร้างมาตรการเชิงรุกที่เป็นความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งประเทศไทยและประเทศบ้านเกิดของผู้ต้องขัง เพื่อให้การโอนตัวฯ เกิดขึ้นได้จริงในทางปฏิบัติ (3) ควรประสานความร่วมมือกับองค์กรสาธารณกุศลหรือองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งในและระหว่างประเทศ เข้าไปให้ความช่วยเหลือหรือจัดกิจกรรมให้แก่ผู้ต้องขังต่างชาติในเรือนจำ และ (4) ควรมีการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ของผู้ต้องขังต่างชาติเพิ่มเติม ทั้งในมิติของจำนวน องค์กรประกอบ ลักษณะฐานความผิด สิทธิประโยชน์และข้อจำกัดด้านต่างๆ ในเรือนจำ ปัญหาและความต้องการเฉพาะของกลุ่มผู้ต้องขังต่างชาติ ฯลฯ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจสถานการณ์ปัญหาและการกำหนดนโยบายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กฤตยา อาชวนิจกุล และกุลภา วจนสาระ. (2558). *ผู้ต้องขังหญิง: สถานการณ์และข้อเสนอเชิงนโยบาย*. นครปฐม: สมาคมนักวิจัยประชากรและสังคม สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กรมราชทัณฑ์. (2559) สถิติผู้ต้องราชทัณฑ์. สืบค้นเมื่อ 28 มกราคม 2559 จาก www.correct.go.th/stat102/display/result.php?date=2015-12-24&Submit=%B5%A1%C5%A7; *World Prison Brief*. Retrieved 28 January 2016, from International Centre for Prison Studies website: <http://www.prisonstudies.org/country/>
- พระราชบัญญัติการปฏิบัติเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศในการดำเนินการตามคำพิพากษาคดีอาญา พ.ศ. 2527. (27 กันยายน 2527). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ*. เล่ม 101 ตอนที่ 132 หน้า 1-16.
- สุริยา สมทศปต์ และพัฒนา กิติอาษา. (2542). *มนุษย์วิทยากับโลกาภิวัตน์: รวมบทความ*. นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, กระทรวงยุติธรรม. (2539). *คำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ. 2539 เล่มที่ 12*. หน้า 8-20.
- สำนักทัณฑวิทยา ส่วนราชทัณฑ์ต่างประเทศ กรมราชทัณฑ์. (2557). *สถิติผู้ต้องขังชาวต่างประเทศในเรือนจำ/ทัณฑสถานในประเทศไทย*. [เอกสารอัดสำเนา]
- สำนักทัณฑวิทยา ส่วนราชทัณฑ์ต่างประเทศ กรมราชทัณฑ์. (2558). *สถิติผู้ต้องขังชาวต่างประเทศในเรือนจำ/ทัณฑสถานในประเทศไทย*. [เอกสารอัดสำเนา]
- Department of Correction. (n.d.). *Handbook for Prisoners*. Nonthaburi: Department of Correction.

International Centre for Prison Studies (ICPS). (2015). Highest to Lowest–Foreign prisoners (percentage of prison population). Retrieved January 28, 2016, from http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/foreign-prisoners?field_region_taxonomy_tid=16

Seymour-smith, Charlotte. (1986). *Dictionary of Anthropology*. London: Macmillan.

Walmsley, Roy. (2013). *World Prison Population List (Tenth Edition)*. Retrieved February 2, 2014, from International Centre for Prison Studies website: http://www.prisonstudies.org/sites/prisonstudies.org/files/resources/downloads/wppl_10.pdf

Walmsley, Roy. (2015). *World Female Imprisonment List (Third Edition)*. London: Institute for Criminal Policy Research at Birkbeck, University of London.